

Sari Kivistö ja Merja Polvinen

Kirjallisuushistorian rajallisuus

Kirjallisuushistorioiden kirjoittamisen buumi sai alkunsa 1700-luvun taitteen Saksassa. Tuolloin vuosisadan alussa kirjallisuushistorian opetus tuli osaksi opetusohjelmaa yliopistoissa ja kirjallisella kentällä alkoi ilmestyä latinankielisiä johdantotekstejä kirjallisuuden värikkääseen perinteeseen. Nämä *Introductio in historiam litterariam*-tyyppiset kirjoitukset esittelivät kirjallisuuden, sen lajien ja laajemmin tieteiden kehitystä eri näkökulmista. Yhtenä käytännön tavoitteena oli auttaa kirjastonhoitajia kirjojen luokittelussa. Toinen, laajempi tavoite oli sopivan lukumateriaalin valikoiminen, sillä kirjojen loputon paljous oli ongelmallista kaupallisten kirjamarkkinoiden kehittyessä voimallisesti. Rajallista ihmiselämää ei kannattanut käyttää kaikkien eikä etenkin hyödyttömien kirjojen lukemiseen tai opettamiseen. Historiankirjoitus oli siis jo alkuvaiheistaan lähtien yhteydessä niin katalogisoinnin, arvottamisen kuin kanonisoinninkin prosesseihin.

Kirjallisuushistorian tuntemusta pidettiin sivistyksen kannalta keskeisenä, sillä se auttoi näkemään oman työn osana pitkäaikaista oppineisuuden jatkumoa. Kirjallisuushistoriat eivät korostaneet poikkeusyksilöitä, vaan niiden sivuilla sai näkyvyyttä laajempi aikojen virta. Samaan aikaan alettiin kiinnittää huomiota eri kielialueiden naiskirjailijoihin ja muihin eliitin oppineisiin naisiin, joiden tuotantoa nostettiin esiin esimerkiksi aiheelle omistetuissa latinankielisissä väitöskirjoissa. On huomionarvoista, että kirjallisuus ei rajoittunut näissä esityksissä vain kaunokirjallisuuteen vaan kattoi myös tieteellisen kirjoittamisen historian. Usein kirjallisuushistoriat etenivätkin tieteenalojen ja tiedekuntien mukaan järjestettyinä. Eri aloilta julkaistiin omia kirjallisuushistorioita lääketieteestä teologiaan. Kirjallisuushistoria ymmärrettiin hyvin laajasti, niin että sen sivuilla rakentuivat kattavammin sekä oppineisuuden että sen instituutioiden, kuten kirjastojen tai tieteellisten seurojen, kehityskaaret. Kyse ei ollut vanhanaikaisesta tai ummehtuneesta perinteiden kirjaamisesta vaan urauurtavasta poikkitieteellisestä työstä. Nykypäivänä luullaan usein, että menneinä vuosisatoina kirjallisuushistoria oli pelkkää henkilökeskeistä bio-bibliografista kronikointia, josta on sittemmin edetty avarampia ja tiedostavampia näköaloja kohti. 1700-luvun latinankielisten kirjallisuushistorioiden valossa tämä näkökanta osoittautuu vääräksi, eivätkä menneisyyden historiat olleet sen rajoitetumpia kuin nykyäänkään.

Filosofisesti voi sanoa, että kirjallisuushistorian kirjoittajaa kahlitsee itse ihmiselämän rajallisuus. Ideaalitulanteessa kirjoittaja olisi tarkkaan ja syvällisesti lukenut kaikki teokset, jotka hän historiikkinsa sivuilla mainitsee. Mutta kuka kirjallisuus-

historioitsija olisi rehellisesti sanoen tähän pystynyt edes entispäivinä, saati nyt? Tällä kriteerillä kirjallisuushistorian kirjoittaminen ei olisi ainakaan nuorten laji, vaan kaiken läpikäyntiin tarvittaisiin kuolemattomuuden lahjoja. 1700-luvun alun väki myös muisti mainita esipuheissaan, että he eivät ole jättäneet ketään huomiotta vihamielisyyttään tai kateuden vuoksi – tällaisiin moraalikommentteihin ei nykypäivinä törmää, vaikka vaikuttimet eivät välttämättä ole entisajoista miksikään muuttuneet. Historian kirjoittaminen vaatii edelleen hyvää tahtoa ja ymmärrystä. Mutta olisiko kaiken kattaminen edes järkevä tavoite? Eikö kirjallisuushistoriakin rakenna tarinoita ja väistämättä kokoa juonensa valikoiduista aineksista?

Kirjallisuushistoria on siis luonnostaan vaillinainen. Latinankielisten historiikkien esipuheissa kirjoittajat viittasivat toistuvasti epätäydellisyyteen työnsä elimellisenä osana. Sen ilmenemisiä ovat valikoiminen, täydennykset, lisäykset ja korjaukset, sillä kirjallisuushistoria on aina prosessin tilassa. Rajallisuus ja epätäydellisyys pakottavat kirjoittajan tekemään valintoja, joista kirjallisuushistorian kulloinenkin identiteetti muodostuu. Tällöin ideologiat, makukysymykset, lukeneisuus, kielitaito ja henkilökohtaiset arvostukset astuvat kuvaan mukaan ja rajaavat näkökulmaa. Suuremmalla toimittajakunnalla ja työryhmäkirjoittamisella pyritään paitsi jakamaan työtä myös takaamaan näkökulmien kirjo, mutta rajallisuudesta ja epätäydellisyydestä ei päästä tälläkään tavalla kokonaan eroon. Siksi kirjallisuushistoriat puhuttavat, ja siksi niiden kirjoittaminen on aina poliittista ja usein myös poleemista toimintaa. On myös tyyppillistä, että tarve kirjallisuushistorioiden (uudelleen)kirjoittamiseen vahvistuu silloin, kun ajat voimakkaimmin muuttuvat.

Tämän *Avaimen* numeron kirjoituskutsussa tahdoimme painottaa kirjallisuushistorian kirjoittamisen ehtoja, toistaiseksi kirjoittamattomia historioita sekä sellaisia puheenvuoroja, joissa kirjallisuudenhistoria kytketään laajempiin kulttuurisiin ja yhteiskunnallisiin asiayhteyksiin. Kirjoitusehdotuksia tuli ennätysmäärä, ja voimme julkaista niistä vain pienen osan. Liisa Steinby aloittaa artikkeliosion pohtimalla kirjallisuushistorian kirjoittamisen lähtökohtia. Hän peräänkuuluttaa kirjallisuushistorian kirjoittajilta reflektiota – oman kirjoittamisensa metodien sekä valintoihin vaikuttaneiden tekijöiden pohdintaa. Steinby valottaa eri aikakausien ja kulttuurien – saksalaisen ja suomalaisen – tapaa hahmottaa kirjallisuuden historiaa. Hän esittelee mm. sitä, miten käsitykset kirjallisuuden ja yhteiskunnan suhteista ohjaavat historiankirjoitusta. Steinbyn avainkäsite kirjallisuushistorian kirjoittamisessa on elliptinen synteesi, joka korostaa valittujen näkökulmien rajallisuutta ja samalla vaatii valikointiperustelujen esiin kirjaamista. Kirsti Ekonen ja Sanna Turoma käyvät samantapaista metakeskustelua venäläisen kirjallisuushistorian kohdalla ja osoittavat kirjallisuudentutkimuksen roolin nyky-Venäjän kansallidentiteetin luomisessa. Venäjällä suuret yhteiskunnalliset ja poliittiset muutokset ovat vaikuttaneet ratkaisevasti siihen, millaista kirjallisuutta arvostetaan ja sisällytetään historioihin sekä koulujen opetusohjelmiin. Venäläisen kirjallisuushistorian

kirjoittamisessa ulossulkemisen strategiat ovat edelleen keskeisiä. Nämä kaksi artikkelia näyttävät, miten kirjallisuushistorian kirjoittamista ohjaavat monet tiedostamattomat taustaoletukset sekä aivan tietoiset arvostukset ja poliittiset valtapyrkimykset.

Kotimaista keskustelua taas käyvät lehden kaksi seuraavaa artikkelia. Jos Venäjällä kirjallisuuden oppikirjoista puuttuvat pitkälti naiskirjailijat, on kirjoittamattomia kirjallisuushistorioita edelleen Suomessakin, vaikka ulossulkemisen tai marginalisoinnin strategiat ovat piilevämpiä. Elsi Hyttisen 1910-luvun kirjallisuutta analysoiva artikkeli tuo esiin katveeseen jääneen kirjallisen periodin queer-tulkinnan kautta. Hyttisen tarkoituksena on osoittaa sekä queerien ilmiöiden läsnäolo jo 1900-luvun alkupuolen kotimaisessa kirjallisuudessa että se, miten queer toimii kirjallisuushistoriallisena lukutapana. Artikkeliosion päättää Eeva-Liisa Bastman, joka käsittelee Orimattilan heränneiden piirissä käytettyä virsilyriikkaa ja tutkii kirjoituksessaan virsissä esiintyvää hääkuvastoa ja -mystiikkaa konventionaalisenä uskonnollisena aiheena. Bastman valottaa tätä tematiikkaa kulttuurihistoriaa, folkloristiikkaa ja taiderunouden analyysille tyypillistä lähilukua yhdistämällä. Pietistisessä virsirunoudessa yksi kiinnostava piirre on se, että kyseessä oli kansanhmisten kirjoittama ja käyttämä runous, jonka historiankirjoituksessa on vielä paljon tehtävää.

Kirjallisuushistorian katvealueet ovat aiheena myös lehden muissa kirjoituksissa. Markku Eskelisen puheenvuoro pohtii sitä, miten uudet kirjalliset alustat ja digitaalinen kirjallisuus vaikuttavat kirjallisuuskäsitykseen sekä sitä, miten nämä muutokset mahdollisesti näkyvät kirjallisuudenhistoriassa. Prosessit muuttuvat tältä osin hitaasti, ja digitaalisen kirjallisuuden historian kirjoittaminen vaatiikin Eskelisen mukaan selkeää remonttia vallitsevista kirjallisuuskäsityksistä. Digitaalinen kirjallisuus ammentaa perimästä mutta tuo siihen samalla uusia keinoja, joiden hahmottamiseen tarvitaan uutta kieltä ja uusia käsitteitä. Historioitsija Marja Vuorinen taas nostaa esiin kaunokirjallisuuden ongelmallisen aseman historian tutkimuksen lähteenä. Millä eri tavoin kaunokirjallisen tekstin voidaan katsoa olevan legitiimi tapa muodostaa käsityksiä kirjoittajan ajasta ja yhteiskunnasta? Vuorisen avaus kutsuu tiedeidenväliseen keskusteluun: miten kirjallisuudentutkimus voi vastata historian tarpeeseen lukea menneisyyttä fiktion kautta? Yhden vastauksen on antanut kulttuuripoeettinen lähestymistapa, jota Mikko Kallionsivu esittelee omassa puheenvuorossaan. Tutkimussuuntauksen eklektinen tapa ammentaa niin fiktiosta kuin asiateksteistäkin onnistuu parhaimmillaan tavoittamaan inhimillisesti tärkeitä aiheita historian ja kirjallisuuden rajapinnalta. Vaikka kulttuuripoetiikan kulta-ajan on katsottu päättyneen, se saattaa ehkä osoittautua hyödylliseksi nykyisessäkin tutkimustilanteessa, jossa kirjallisuushistoria etsii tapoja käsitellä omaa, välttämätöntä vaillinaisuuttaan. Omassa lajihistoriallisessa katsauksessaan Anna Hollsten esittää tunnustuksellisen runouden käsitteen legitimoimista osaksi kirjallisuuden lajikäsitettyä. Lajin kulta-aikaa Suomessa olivat 1960–1970-luvut, jolloin monet runoilijat peilasivat kirjoituksissaan psykologisesti omaa elämäänsä. Negatiivi-

sesti leimautunut ja vähäpätöiseksi tuomittu tunnustuksellinen runous saa uutta pontta esimerkiksi oman aikamme tunnustuksellisen nettikulttuurin myötä.

Kirjallisuus elääkin (taas) murrosaikaa, jonka keskeisenä osana ovat uudet tekstin teknologiat, mediat ja ideologiat. Kansallinen historiankirjoitus on pitkään ollut monimuotoistumisen prosessissa, ja kirjallisuushistoria liittyy jälleen monessa suhteessa muiden tieteenalojen historioiden, kuten kirja- ja kulttuurihistorian, kanssa. Kirjallisuushistorian yhtenä peruskysymyksenä säilyy se, mitä kirjallisuudella tarkkaan ottaen tahdotaan ymmärtää.